

Волков Олександр

ІДЕНТИФІКАЦІЯ МАСИ І МЕДІАТОР ДИСКУРСУ

У статті досліджується політичний дискурс, зокрема, призначення та функції медіатора дискурсу, який розглядається як комунікативний посередник. Показується місце медіатора в просторі дискурсу, його призначення і стосунки з масою. Розглядаються такі стратегії, як вираження незадоволеності і самовикриття, а також передумови для дискредитації дискурсу.

Ключові слова: ідентифікація, медіатор дискурсу, індивідуальність, маса, влада, стратегія, маска, протест, герой, вчинок.

Волков О. Идентификация масс и медиатор дискурса

В статье исследуется политический дискурс, в частности, назначение и функции медиатора дискурса, который рассматривается как коммуникативный посредник. Показывается место медиатора в пространстве дискурса, его назначение и отношения с массой. Рассматриваются такие стратегии, как выражение недовольства и саморазоблачение, а также предпосылки для дискредитации дискурса.

Ключевые слова: идентификация, медиатор дискурса, индивидуальность, масса, власть, стратегия, маска, протест, герой, поступок.

Volkov O. The identification of masses and mediator of discourse

The article is devoted research of political discourse, in particular, to determination of setting, function and originality of neurohumor of discourse which is examined as a communicative mediator. The place of neurohumor is shown in space of discourse, his setting and relationships with mass. Such strategies are examined as expression is dissatisfaction and self-exposure, and also pre-conditions for the discredit of discourse.

Keywords: authentication, neurohumor of discourse, individuality, mass, power, strategy, mask, protest, hero, act.

Актуальність дослідження викликана потребою для суспільства пояснення природи дискурсивного впливу. Основні дослідження дискурсу, як правило, пов'язані з виявленням критеріїв справжності дискурсу, які можна побачити як у трансцендентальній прагматиці, так і теорії комунікації, при цьому поза увагою залишається критика політичного дискурсу [1; 8; 9]. Наступне дослідження присвячене розгляду аналізу своєрідності ідентифікації в дискурсі, й, відповідно, виділяються такі завдання, як визначення та характеристика медіатора дискурсу, розгляд його відношень з масою та способів презентації, дискурсивних стратегій, а також виявленні критеріїв істинності дискурсу.

а) Медіатор дискурсу як посередник

Звернемося до двоступеневої структури комунікації в розумінні П. Лазерсфельда, і нагадаємо, що будь-яка інформація асоціюється з авторитетною особою [6]. Чим же пояснюється така залежність? По-перше, тим, що будь-яке знання в межах будь-якого дискурсу має відношення до домінуючої особи, авторитету, а індивідуальність, яка не має авторитету, у межах дискурсивного співтовариства не володіє правом голосу; при цьому ці знання повинні бути у вигляді тексту, оскільки лише за допомогою тексту їх можна транслювати. У процесі дискурсивної взаємодії це знання промовляється, тобто стає сукупністю висловів, відповідно, дискурсивна взаємодія можлива щодо тексту, який «належить» авторитетній індивідуальності в межах суб'єкта, а міра довіри до тексту визначається довірою до неї. При цьому медіатор дискурсу, тобто його посередник, виступає не від імені самого себе, хоча це наголошує, а лише експлікує наміри, які є найбільш актуальними, поза якими неможливе існування суб'єкта як цілого. Отже, виділимо наявність комунікативних посередників у межах дискурсу або медіаторів (від лат. «mediator» – посередник), які акумулюють бажання та наміри суб'єкта, і виражають їх від себе; які виступають посередниками в процесі трансляції знань і забезпечують ідентифікацію, оскільки медіатор суммує знання й вони стають всезагальними. Медіатор дискурсу – це індивідуальність, яка виступає в ролі посередника при трансляції знань, оскільки кожна окрема індивідуальність може проявити себе в межах суб'єкта лише як безпосередній учасник дискурсу; при цьому

авторитет цієї індивідуальності, її харизма, переноситься на знання, які вона транслює. Можна виділити декілька варіантів співвідношення знань і харизми медіатора дискурсу. По-перше, харизма «ворога» або «лиходія» пов'язана з тим, що вислови, які йому належать, не визнаються достовірними, навіть, якщо вони є достеменними; до них ставляться як до негативних, тому для того, щоб викликати таке ставлення до деякого знання, досить вказати, що воно належить ворогові. По-друге, харизма «свого» або «доброго» героя пов'язується з чеканням блага, відповідно, будь-який його вислів приймається як достовірний, навіть, якщо він не є таким. По-третє, харизма «спостерігача» передбачає, що знання не пов'язані з певною позицією, інтересом, і тому їм можна довіряти частково.

б) Медіатор дискурсу та маса

Відзначимо, що в дискурсивній практиці досить часто використовують медіаторів для активізації дискурсивного впливу, який пояснюється ідентифікацією, оскільки кожен учасник комунікації зіставляє себе з тим «героєм», якому належить вислів. Проте виникнення медіатора призводить до того, що знімається своєрідність його індивідуальності, а її місце займає імідж, що з'являється у свідомості, – медіатор дискурсу, таким чином, це вже не конкретна особа, а образ, який сформувався. Тому медіатором дискурсу можуть виступати не обов'язково унікальна індивідуальність, а також така, яка тільки привертає увагу, тому використовується як посередник в передачі знання, а це знання, своєю чергою, «підготовлене» так, щоб воно приймалося як достовірне, й найголовніше в тому, аби його зміст відповідав цілям суб'єкта. Ж. Дерріда в роботі «Письмо та розрізання» наголошує на тому, що: «Будучи проявом сенсу, дискурс, отже, є втрата верховенства» [4, 331]. Внаслідок актуалізації медіатора дискурсу, який виступає з боку сенсу, інші індивідуальності у дискурсі переживають втрату автономності, що призводить до зняття відмінності між ними, а причина полягає в тому, що в межах суб'єкта сенс знімає свою своєрідність і виступає загальноприйнятним або здоровим глуздом, який є передумовою існування суб'єкта як єдиного, сенсом, в якому визначається існування й майбутнє. Проте цей сенс презентує медіатор дискурсу, тому він залежить від своєрідності цього медіатора, – це є причиною того, що медіатор дискурсу має можливість впливати на

існування суб'єкта за допомогою нав'язування певного «відтінку» сенсу. Відмітимо, що діяльність медіатора дискурсу може бути як продуктивною, якщо вона відповідає цілепокладанню суб'єкта як цілого, так і деструктивною, якщо вона використовується для руйнування суб'єкта.

Таким чином, індивідуальність у межах дискурсу втрачає здібність до самостійного породження сенсу, і повністю підкоряється медіатору дискурсу, перетворюється на людину маси, виразником бажання якої й стає медіатор, внаслідок чого відбувається їх повне злиття, при цьому останній наголошує на тому, що хоче чути маса. Людина маси бачить себе великою, здатною відкрити вічні істини, але вони промовляються медіатором, іншими словами, мовчазна індивідуальність говорить за допомогою медіатора дискурсу, який презентує її.

с) Місце медіатора в просторі дискурсу

Якщо людина маси – істота незавершена та випадкова в дискурсі, то медіатор дискурсу, навпаки, бере на себе обов'язок бути зразком справжньої досконалості, хоча, звичайно, в реальності останній виявляється також людиною випадковою, проте саме він «володіє» досконалістю в дискурсивній практиці, яка визнається сферою презентації суб'єкта, – саме ця досконалість стає об'єктом поклоніння, поклоніння багато в чому невідповідного й настирливого. Медіатор дискурсу постійно знаходиться у фокусі дискурсу, ця точка розташування передбачає наявність обов'язку, а її головний обов'язок – виступати від імені суб'єкта, бути глашатаєм думки, яка подається їм як остання істина. Тому медіатор не може сумніватися, не вірити в те, що він володіє істиною, інакше, він перестає їм бути, тим більше що сумнів може привести до того, що йому перестануть довіряти, тому медіатор дискурсу бере на себе право наголошувати істинну. Відповідно, він бачить самого себе абсолютно спроможним, а взамін отримує добровільне підпорядкування й поклоніння, яке використовується ним для панування, тобто володіння владою, але володіння владою, отримане в результаті самовільного привласнення істини, не робить його справжнім, тому він так і залишається образом, який використовується для плазування.

Отже, медіатор дискурсу виявляється в ситуації нерозв'язного протиріччя, яке переслідує його як людину, оскільки він одночасно править і не править: «править», оскільки є цент-

ром уваги, а його слово вказує на істину; проте він «не править», оскільки те, що він говорить є лише те, що хоче почути маса. Таким чином, медіатор виступає маскою для маси, яка за допомогою його приховує свою власну подобу, а ця подоба настільки потворна, що вона соромитися його показати на загальний огляд. Медіатор дискурсу, таким чином, – не лише приманка, він щось більше, оскільки симулює владу, виступає симукляром, який здатний приховати погану сутність маси. Він накидає покрив на неї, і тим самим приховує її потворність; медіатор дискурсу певною мірою виступає для тих, що мовчать як той, хто виконує ці бажання, хоча це неможливо.

d) Стратегії медіатора дискурсу: незадоволеність і самовикриття

Виставляючи себе на загальний огляд, медіатор дискурсу, призначений для експонування влади маси, такий, якою вона хоче бути, проте при цьому маса має можливість приховати не лише свою подобу, але і реальне положення справ. Лише тоді, коли стає очевидною загроза для існування, відкривається її справжня обличчя, медіатор дискурсу виявляється викритим, його відкидають. Проте медіатор може піти ще на один крок, який позбавить його від кінця: це – самовикриття, здатність виставити себе справжнім героєм, який вирішився сказати про себе правду. Здійснюється страшне перетворення: той, хто виставляв себе як зразок досконалості, виявився його протилежністю. Проте оскільки він сам признався в своїй недосконалості, він перетворився у героя, отже, такого, кому можна довірити. Тому розкаяння можна вважати ефективним засобом збереження влади для медіатора дискурсу, оскільки незадоволеність переноситься не на владу в цілому, а на тих, хто «зробив помилки», на «зрадників», які виявилися, зганьбили її чистоту та досконалість.

Прикладом такого перетворення влади може служити дискурс протесту, де перетворення зводиться до того, що злочини, які зробила влада як інститут, приписуються її представникам, не інституту влади, а індивідам, які «узурпували» владу, тому вони повинні відповісти за усією суворістю закону. Влада не відмовляється від звинувачення, визнає свої помилки. Усю відповідальність бере на себе медіатор, але критика влади стає досить м'якою, наприклад, «не доглядели», «не змогли передба-

чити» тощо, внаслідок чого робиться висновок про необхідність виправлення стану справ. Медіатор дискурсу не претендує на абсолютну досконалість, навпаки, він признається в недосконалості, винною виявляється не влада як ціле, а людина, а саме той, хто не може бути досконалістю, оскільки людині властиво помилятися, – така критика влади призначена для її виправдання. Можна зустріти також такий вигляд перетворення, коли медіатор дискурсу не лише розкаюється, але викриває себе, відкриваючи «страшну» правду про себе. Це покаяння передбачає прохання про усунення від влади, але це усунення неможливе, оскільки влада має довіру, саме тому вона може дозволити собі прохання «відмови від влади», – як результат прощають гріхи за щирість і здатність бути відкритим і чесним. Тому навіть найжорстокіші злочини влади виправдовуються, а будь-яке звинувачення не приймається як доказ провини, оскільки влада сама призналася в недоліках, немає необхідності їх розслідувати, крім того, приймати заходи до залучення до відповідальності її представників.

е) Маска героя для медіатора дискурсу

Медіатор дискурсу – це індивідуальність, яка має можливість висловитися, відповідно, вона займає місце в просторі дискурсу, а призначення медіатора полягає в тому, щоб виступати від імені тих, що мовчать, тобто експонувати думку суб'єкта. Якщо розуміти призначення медіатора дискурсу таким чином, то тоді медіатор є головним представником влади, тобто першою особою, такий медіатор володіє повноваженнями не лише презентування суб'єкта, але й діяти від його імені, тому він у змозі змінити положення справ на свій розсуд, іншими словами, володіє можливостями для конструювання реальності. Для такого медіатора тим більше необхідна маска героя, який здатний здійснювати чудеса, тому дискурс медіатора влади насичений вимогами, що мають категоричний характер, а те, що стоїть на дорозі їх втілення, сприймається як прикрі перешкоди. Імперативні вислови можуть і не мати нічого спільного з істиною та необхідністю, проте імперативна форма висловів вже є претензією на істину. В цьому випадку, в дискурсі спрацьовує механізм «домінування форми», який зводиться до такого: якщо існує досить жорстка вимога, то, отже, вона має під собою підставу; оскільки ж відсутній той, хто повинен переві-

рити істинність цієї вимоги, отже, вона є доцільною. Маска героя необхідна для того, щоб зломити та знищити будь-кого, хто встає на дорозі. Ця маска передбачає, що будь-яка соціальна дія є подоланням перешкод, для того, хто відстоює благо суспільства, але не слід забувати, що це лише маска, а герой насправді може виявитися зрадником. Але простір дискурсу – це місце зіткнення декількох суб'єктів, при цьому кожен з них ховається під маскою, а інший намагається її зірвати. Мистецтво зриву маски передбачає наявність стратегії прояснення, в основі якої лежить розкриття історії суб'єкта, оскільки саме історія виявляється єдиним свідком зловживання владою, яка показує, що реальний стан справ виявився результатом певної стратегії влади; зазначимо, що зрив масок звернений вже не до образу, а до особи медіатора дискурсу, яка зробила вчинок [5].

ф) Вчинок як дискредитація дискурсу

Звернемо увагу на положення М. М. Бахтіна, згідно з яким смисловий зміст, що артикулюється в дискурсі, повною мірою реалізується в акті-вчинку. Звичайно, вчинок можна розглядати таким чином, що він перетвориться на образ, саме тому М. М. Бахтін вводить поняття «акт-вчинок» як те, що реально сталося, відбулося насправді [2]. Якщо обговорюється вчинок, то необхідно відмовитися від його теоретичного розгляду, тому зрозуміла критика неокантианства, зокрема Г. Ріккєрта за теоретизування, в якому основне місце приділяється не на те, яке значення мав вчинок для зміни положення справ, а ту цінність, або інакше значить, він має, крім того, що цінність має суб'єктивне походження й може довільно приписуватися залежно від бажань суб'єкта [7]. Проте існування суб'єкта – це не лише сфера цінностей, а сфера реальної практики, від своєрідності якої залежить його існування, а кожен вчинок, вчинок як акт – вираження сутності суб'єкта, яку, можливо, він намагається ретельно приховати за допомогою приписування цінності, тому вчинок-акт – це не чиста подія, як його описує Ж. Дельоз, це реальна подія, яка змінює існування суб'єкта, яка визначає стан справ [3].

Особливе значення має вчинок медіатора дискурсу, який визначає існування суб'єкта як цілого, тим більше що вчинок має джерело у необхідності. Вчинок – це прояв волі, яка або підпорядкована розуму, як це передбачається в трансценденталь-

ній прагматиці К.-О. Апеля, або може бути свавіллям, що не підкоряється аргументам розуму, при цьому в сукупності розум і воля – інструменти втілення бажань, своєрідність яких показує сутність суб'єкта, яка здійснюються у вчинку-акті, оскільки реалізація сутності можлива лише в конкретній дії. Тому вчинок дозволяє зривати маски, оскільки він показує сутність суб'єкта [1]. Переживання положення справ, або, іншими словами, звернення до життєвого світу, за Ю. Габермасом, розкриває уявну велич дискурсу, показує його невідповідності, неспроможність проголошуваних цінностей і нездійсненність обіцянок [8].

ВИСНОВКИ:

Будь-яка соціальна інформація виходить з боку авторитетної особи, або медіатора дискурсу, тому на сприйняття знань впливає відношення до медіатора, при цьому останній бере на себе обов'язок виражати наміри суб'єкта. Знання, які транслюються з боку «ворога», як правило, визнаються недостовірними, тому до них ставлення негативно, навіть якщо їх істинність не підлягає сумніву; навпаки, знання з боку «друга» розглядаються абсолютно достеменними, навіть якщо очевидна їх неспроможність і абсурдність. Медіатором дискурсу слід вважати не стільки реальну індивідуальність, скільки образ, передусім «героя», який сформувався в свідомості політичного суб'єкта, інколи цілеспрямовано, тому не обов'язково медіатором дискурсу може бути видатна особа, крім того, що призначення медіатора полягає не у виробництві нових сенсів існування, а в транслюванні вже присутніх. Нездатність породжувати сенс індивідуальністю є причиною виникнення маси, яка презентує себе за допомогою медіатора дискурсу, який постійно знаходиться у фокусі суспільної уваги, висловлює загальноприйнятту думку, що приймається як достеменне. Медіатор дискурсу відтворює те, що хочуть чути, тим самим симулює владу, а його призначення полягає в тому, щоб приховати нікчемність маси, змусити повірити в її перевагу і велич, а себе – як того, хто виконує будь-які бажання. При виникненні загрози для існування медіатор дискурсу використовує як переслідування, погрози, так і самовикриття, що дозволяє стати героєм, який зважився на визнання своїх помилок, а його противники презентуються як люди, які не в змозі бути гуманними. Призначення медіатора дискурсу полягає в презентації суб'єкта, відповідно, йому необ-

хідна маска героя, який у змозі виконати будь-які вимоги, тим більше що вона необхідна для того, щоб «перемогти» того, хто перешкоджає їх виконанню, а виконання вимог підноситься як подолання перешкод. У просторі дискурсу стикаються декілька суб'єктів, тому для того, щоб перемогти, вони повинні уміти зірвати маску з іншого. Необхідно підкреслити, що критерієм істинності дискурсу може бути вчинок, а не приписування цінностей; вчинок не як чиста подія, а як вчинок-акт, тобто реальна подія, що змінює стан справ.

Література:

1. Апель К.-О. Трансформация философии / Пер. с нем. В. Куренного, Б. Скуратова. – М.: Логос, 2001. – 338 с. – (Университетская библиотека).
2. Бахтин М. М. Философия поступка // Философия и социология науки и техники. Ежегодник. 1984-1985. – М.: Наука, 1986.
3. Делез Ж. Логика смысла: Пер. с фр. Я. И. Свирского, науч. ред. А. Б. Толстов. – М.: Изд. центр «Академия», 1995. – 299 с.
4. Деррида Ж. Письмо и различие / Пер. с фр. А. Гараджи, В. Лапицкий, С. Фомин Сост. и общ. ред. В. Лапицкого. – СПб.: Академический проект, 2000. – 432 с.
5. Канетти Э. Маска и власть / Пер. с нем. И предисл. Л. Ионина. – М.: Ad Marginum. – 527 с. – (Антология мысли).
6. Глазерсфельд Э. фон. Введение в радикальный конструктивизм // Вестник Московского университета. – Серия 7. – 2001. – № 4. – С. 59-81.
7. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. – М. Республика, 1998. – 412 с. – (Мыслители XX века).
8. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие: Пер. с нем. / Под ред. Д. В. Складнева. – Изд. 2. – СПб., 2006. – (Слово о сущем).
9. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне: Пер. с нем. М. М. Беляева, К. В. Костина, Е. И. Петренко, И. В. Розанова, Г. М. Северской. Науч. ред. и авт. Послеслов. Е. Л. Петренко. – М.: Весь мир, 2003. – 416 с.